

## LÁBAM ALATT TALAJ, ELŐTTEM ÚT

(Újabb adalékok Kovács Vilmos életművének értelmezéséhez)

Ez év nyarán, kevéssel Kovács Vilmos 80. születésnapja előtt, mintha csak a sors intézte volna, az ebek harmincadjára került Drávai-hagyaték fozslányaiból előkerült a költő három kéziratos levele és egy, ez idáig ismeretlen, ugyancsak kéziratban olvasható verse.

A keltezésből viszonylag korainak ítélt levél terjedelme és hangneme alapján azt gondolhatnánk, hogy a költőt és a címzettet már jó ideje bensőséges barátság, kölcsönös bizalom köti össze, ám az a tény, hogy a tanárnó előtt Vilmos csak most tárja fel gyermek- és ifjúkora meghatározó eseményeit, ez idáig dédelgetett titkait, arra enged következtetni, hogy kapcsolattartásukat az Ungvár és Beregszász közti távolság miatt többnyire a postára bízták.

Nem jártunk utána, s egyelőre nincs is arról adatunk, hogy hol, mikor, milyen körülmények között találkoztak először, de bizonyos, hogy az irodalomban jól tájékozódó, széleskörűen művelt Drávai Gizellában a pályakezdő költő egyenrangú, méltó szellemi partnerre talált, aki előtt nyugodtan kitárulkozhatott.

Az alábbiakban olvasható, csaknem nyolcoldalas, ám ennek ellenére befejezetlen, zaklatott hangú vallomás – a *Válasz egy névtelen levélre* elszánt kitörései után – először rögzíti ilyen részletességgel a költői tudat formálódásának azon körülményeit, amelyek számbavétele alapvető fontosságú az életmű mindenkori megítélésében.

Tudtuk eddig is, de ez a csaknem fél évszázada született levél megerősít bennünket abban a hitben, hogy az írás képessége erőt ad és védelmet nyújt; az igaz verssorokból bátya épülhet, melynek köveiről leperegnek a méltatlan támadások sortüzei; aki pedig a Vilmoséhoz hasonló mélységekből indult, az *emberi rangra emelkedhet általa; talpa alatt ott a talaj, előtte ott az út.*

VÁRI FABIÁN LÁSZLÓ

\*

Ungvár, 1960. XI. 9.

**Drága Gizi Néném!**

*Hétfőn múlt egy hete, hogy visszahívtak szabadságról. Visszahívtak, ami azt jelenti, hogy egy hónapból csak három hetet tölthettem el irodán kívül. Most úgy érzem, hogy egy kicsit kevés volt. Annál is inkább, mert közben egy álló*

Budapest, 1960. XI. 9.

Drága Gizi Néni'm!

Élőfőn most egy hete, hogy vissza kintem a szabad-  
ságról. Vissza kintem, a mi azt jelenti, hogy egy hé-  
napot csak három hetet töltöttem el szabadon ki-  
vétel. Most úgy értem, hogy egy hénapot nem is volt.  
Amint is írtad, most kintem egy óra hetig nyoma-  
talan az újat sőt, az új körökkel ez a sz. -  
munka megérkezett, amit mindig írtam és a városban  
kintem. mindig mindig kintem. Így történt, hogy  
három hét után a mi utolsó három verset írtam,  
az is a mi utolsó három verset. Következésképpen  
nek egy hétre utolsó három verset írtam a fent  
m., „Zemljačko srouče“ és a jótérséssel. A rend-  
közp. is azt jelenti, hogy egy hénap a mi utolsó  
verset írtam, egy hénap a mi utolsó verset írtam  
statisztika (a munkáimról a mi utolsó) és a mi utolsó  
hangsúlyozom az egész. Ebből a tervek és a mi ut-  
olsó még csak két verset írtam meg, és kettő  
vagy 15-18, hogy korábban írtam és a mi utolsó  
a mi utolsó, amit mindig el a mi utolsó  
olvasni.

A kötet első része az új verserű levet-  
teket állama, mint a sz. Szentpéter-  
a, a felia világra is, és mindig az új. A mi ut-  
olvasni ha megérkezett, egy hénap a mi ut-  
jelenet. Így is, és a mi utolsó gondolat  
is van egy jótérséssel a mi utolsó. A mi ut-  
olvasni a mi utolsó a mi utolsó a mi ut-  
mint a mi utolsó: „Eva, két vagy?“, „Ör“, „A mi ut-  
Főten is Emlék“, „Európa, kintem, Európa...“ N-  
Sóval ez a tervek...

Most olvasom, Gizi néni'm. Így van. És  
errel a mi utolsó a mi utolsó, és a mi ut-  
még mindig a mi utolsó a mi ut-  
Sóval olvasom. Mit? Verset írok. Mennyit?

hétig nyomtam az ágyat otthon, olyan közepes kaliberű gyomormérgezéssel, amit pedig Huszt ősi városában kaptam, mégpedig kolbásztól. Így történt, hogy három hét alatt mindössze három verset írtam, az is mind a három szonett. Következő könyvemnek egy része ugyanis tisztán szonettekől fog állani, „Rendhagyó szonettek” gyűjtőcímmel. A „rendhagyó” itt azt jelenti, hogy egy kissé enyhítem a szonett merevségét, egy kicsit megrugdosom az oldalát (a mondanivaló nevében) és másképpen hangszerelem az egészet. Ebből a tervezett ciklusból még csak hat verset írtam meg, és kellene vagy 15-18, hogy hozzávetőlegesen elmondhassam bennük mindazt, amit ezúttal el akarok mondani.

A kötet első része olyan zsánerű levél-versekből állana, mint a gr. Shönborn-féle, vagy a „Melyik csillag vitt el?”, vagy pedig az újak közül – „Örömd ha megszegezd”, „Egy névtelen levél szerzőjének” stb. Úgy érzem, ez nem rossz gondolat és van egy jónéhány idevágó ötletem. A harmadik részbe jönnének aztán a szokásos versek, olyanok, mint például: „Éva, hol vagy?”, „Ősz”, „Színek”, „Isten és Ember”, „Európa, hallod, Európa...” stb. Szóval ez a tervem...

Mert dolgozom, Gizi néném. Dolgozom. És ezzel a kijelentéssel el is jutottam odáig, hogy megválaszoljam furcsán-kurta levelét.

Szóval dolgozom. Mit? Verset írok. Mennyit? Sohasem írtam sokat. Én nem fiazom a verseket, legfeljebb ellem őket, azt is fogcsikorgatások közepette, kinnal-bajjal. De azért az elmúlt három hónap (a)latt megírtam vagy 15 verset, még hozzá olyanokat, hogy sokan aláírnák a nevüket, persze, ha hagynám. Hogy mikor írom őket? Éjszaka, négy fal között. Mikor ebben a mocskos irodában a csend súlya alatt megreccsen a szekrény dereka, mikor kint az ég komor arcát ellepi a csillag-szeplő, mikor a szőke Hajnal piros csipkéket hímez, hogy beborítsa vele az erdők feketeségét, vagy amikor a kölyök hegyeket már reggeli szelek bontogatják köd-pelenkáikból... Hogyan írok? Hát miért kérdezi ezt tőlem Gizi Néném? Írok! És ez a lényeg. Most úgy érzem, hogy felszabadult bennem minden pokol, most sokat tudnék mondani. Ha hagynának, ha rám nem tipornak megint. Mert ha most rámtipornak – el is tipornak, és sok időbe kerül, amíg talpra állok újra. Mert hogy talpra állok, az biztos. Én azért jöttem, hogy mondjak valamit ennek a megveszekedett világnak. Én még nagyon keveset mondtam. Még sok minden rekedt meg bennem. Amíg csak ki nem kiáltom, addig nem fordulok fel.

Ezek után már csak azt kellene megmagyaráznom, mi történt velem, hogy újra írok, és mivel szolgáltatam megint okot arra, hogy megtaposson a marhacsorda? A két kérdés annyira összefügg egymással, hogy ha egyiket

tisztázom, érthetővé válik a másik is. A mi kettőnk viszonya arra kötelez, hogy őszinte legyek, leverjem lelkemről a hetedik lakatot is, amit különben még soha senki kedvéért nem tettem meg.

Hogy eligazítsam Gizi Nénémet egy fél élet labirintusában, hogy egy lélek rezdülései közül legalább azoknak adjak hangot, amelyek nélkül hiányos és érthetetlen lenne az összkép – nagyon előlről kell kezdenem.

Apám falusi köműves volt. Kommunista. Amolyan álmodozó koldus, akit úgy rúg a sors, ahogy csak akar, aki képtelen arra, hogy családjának biztosítsa a mindennapi kenyeret, de habozás nélkül áldozza fel az életét álmai oltárán. Én kilencéves voltam, amikor az anyám meghalt tüdőbajban. Fialalasszony volt, 33 éves. Egy évre rá apám megnősült, mi az öcsémmel mostohát kaptunk, a szó klasszikus értelmében.

Korán eszmélő kölyök voltam. Sokat vertek makacsságom miatt és azért, mert nem sírtam, ha ütöttek. A mostohám utált és ez meghatározta apám hozzám való viszonyát is. Talán 11-12 éves voltam, amikor rádöbentem, hogy egyedül vagyok a nagyvilágban. Ültem a sárga vizű kis kanális partján, este volt. Néztem a mozdulatlan víz tükrén a csillagokat és eszembe jutott, hogy olyan az egész, mintha a Jóisten, aki ott fenn van a magas égben, telesírta volna a kis patakat aranykönyveivel. Így lettem költővé, anélkül, hogy egy rímes végű sort is leírtam volna. Apám terheltsége rám is rám ragadt: én is feltettem valamire az életemet. Költő akartam lenni. Költő – vagy senki és semmi.

Az első megérzett képtől nagy út vezetett a mai napig. Apám nem kapott munkát, nyomorogtunk. Hol letartóztatták, hol szabadlábra helyezték, de nyugtunk soha nem volt.

Még egy képre emlékszem... Mikor a magyarok bejöttek, apám még a cseh hadseregben szolgált, azt sem tudtuk, merre van. Szentestén váratlanul betoppant. Ruhája havas volt, arca borotválatlan és sápadt. Szökött. Leírhatatlan volt az öröm. A falon egy Jézus-kép függött (mostohám katolikus volt), mostohám leborult előtte és hálát adott egy gyereknek, aki megváltotta a világot. És a kisfiú ránk mosolygott a képről... Egy óra múlva kopogtattak, két csendőr jött be. A küszöbön mélyen meghajoltak, nehogy fejüket beleverjék az ajtófélfába. A puskájukat is leemelték a vállukról és az egyiknek a szuronya odakoccant a Jézus-képhez... Apámat elvitték. Mostohám és öcsém is jajveszékelve sírt. Én nem tudtam sírni. Álltam a szoba közepén, bámultam a tört üvegű képet, amelyről a gyermek Jézus mosolygott rám. Mosolygott. Rám, aki csak azért nem sírtam, mert nem tudtam...

Nyomorogtunk tovább, mert apám koldustarisznyájában, ahová néha bepillantottam – csak súlyos álmokat láttam, kenyeret egy grammot sem.

*Puliszkán éltünk, sovány puliszkán éveken át. Apám mesével altatta el az éhségünket, mesével arról, hogy van valahol egy ország, ahol már nincsenek olyan koldusok, mint mi, ahol mindenki egyenlő, ahol győzött az eszme, az igazság...*

*44 Munkácson ért bennünket. A bevonulás egy kis csalódást keltett bennem. Valahogy nem úgy képzeltem el a dolgot. Első megrázó élményem harmadnapra volt, amikor elvették az órámat és agyon akartak löni, de csak véresre vertek. Akkor már 17 éves voltam, tudtam gondolkodni és – bármilyen élményben is volt részem, kerestem azok értelmét...*

*Apámék rövidesen visszaköltöztek Gátra, én bent maradtam, hogy tovább tanuljak. Az a hír hozott haza Gátra, hogy elvitték apámat. A többiekkel együtt. Mondom, 17 éves voltam, és végignézttem, hogyan hajtják az útra a tízezres embercsordát, köztük apámat is, akinek elvei miatt csak nyomorúságban és börtönben volt része, akinek egyetlen bűne, hogy magyar volt.*

*Három hónap múlva apámat hazaengedték. Súlyos beteg volt. Szökni akart a táborból, elfogták és megverték. Még négy hónapig élt. A lelke vitte el, nem a teste. Mert a lelke betegebb volt.*

*Eltemettük apámat, átvirrasztottam az éjszakát, és mire a nap újra feljött – én felnőtte értem... Aztán otthagytam az iskolát, végleg hazajöttem, hogy segítségére legyek a mostohámnak. Két apró gyerekkel maradt, a harmadikat apám halála után hozta a világra... Gáton helyezkedtem el, a terménybegyűjtőben. A fizetés kicsi volt, de hát néha szert tudtam tenni egy kis búzára, lisztre. Éltünk valahogy.*

*Akkor történt, hogy egy családot költöztettek be a zsidó háznak egyik szobájába, ahol mi laktunk: a tiszthelyetteséket, ahogy a faluban ismerték őket. Hárman voltak; az anya és két leány: Mária, a feleségem és a tíz évvel fiatalabb kis huga.*

*19 éves voltam, Mária 20. Beteg volt az egész világ. Lázban haldokolt a régi falu. Megrokkant a régi rend és egy kicsit az emberek lelke is. Minden este bál volt a faluban, ami annyira hasonlított Ázsiából ideszakadt őseim halotti torához, fékeveszett tombolásához... Megszöktették az első leány(t), először hallottam azt a szót, hogy leánynya...*

*A tiszthelyettesné (leendő anyósom) a jómódadta tespedt kényelemhez szokott, az unalomtól reszkető „naccsága” volt, aki csakhamar kártyapartneret csinált belőlem. Az volt a célja, hogy kényelmesen üsse agyon az időt mindaddig, amíg el nem mennek Magyarországra a férjéhez meg a fiához, akik oda menekültek.*

*Mária zárdában nevelkedett úri kisasszony volt, barátnője a malomtulajdonos Moravecék egyetlen lányának, előkelő társaságban otthonos, szépreményű hölgy, aki kerülte az alkalmat, hogy velem, a félig-*

meddig kikoszolódott félparaszt suhancsal végigmenjen az utcán, de azért szívesen megosztotta velem a fákkal árnyékolt udvarunk holdvilágos csendjét, és helyzetének magaslatán trónolva ideig-óráig sikerült is neki kitérni a „bolondság” elől, ami egy 19 éves fiú temperamentumával fenyegette. Mondom, ideig-óráig, mert hát beteg lázban égett az egész világ és az emberek lelke is, akkor élte fénykorát a „Csak egy nap a világ” hangulat és Mária mégiscsak 20 éves érett lány volt, húsból és vérből való. A dolgoknak megvan a maguk vaslogikája, és Mária egy nap arra döbbsent, hogy másállapotban van. Bementünk Munkácsra az orvoshoz, de már késő volt. Ott állott előttem négyhónapos terhességgel, romba dőlt álmaival, kétségbeesetten... Én tudtam, hogy nem szeret, de mégis nagy dologra határoztam el magam... Aztán jöttek a rokonok és ismerősök, óva intettek attól, hogy bekerüljek „azok közé az urak közé”, mert tönkre teszem magamat, de én hajthatatlan maradtam, mint minden alkalommal, ha nagy lépésre szántam el magamat. Vállaltam a sorsom még úgy is, hogy anyósom kijelentette: csak kössöm be a lányának a fejét, annyi elég, mert hiszen ők úgyis elmennek. Bekötöttem hát egy lánynak a fejét, aki nem szeretett, akit nem szerettem; bekötöttem, mert szükségem volt az önmagam becsületére, mert amúgy is olyan sok sebet ejtettek az emberek lelkén, amit én már nem tetézhettem...

Aznap lettem 20 éves. Senki voltam és semmi, és akkor éreztem meg igazán, hogy milyen egyedül állok a világban.

Megpróbáltam megkeresni magamat feleségem lelkében, hasztalan. A távolság olyan nagy volt közöttünk, amit képtelen voltam áthidalni. Sőt! Megmaradtam megalázott és lenézett kölyöknek, akit lépten-nyomon emlékeztetnek rá, hogy a Gut-úti rongyosok közül került be egy jobb sorsra érdemes családba, akinek naponta nem is egyszer adták ki az útját.

Két mozzanatra emlékszem. Kívülről nézve jelentéktelen dolgok, az én életemben azonban döntő jelentőségük volt.

Az egyik. Megszületett a gyerek... A keresztmama Moravecék Mártája lett, orvos udvarlója lett a keresztapa. A gyereket szekéren vitték keresztelni Jánosiba. Mária kijelentette, hogy ne menjek velük. Amikor megérkeztek, kint vártam őket a kapuban. El akartam venni Máriától a gyereket, hogy bevigyem. Felséges mozdulattal hártított el... Bent már terítve volt az asztal. Leültünk. Hozzám egész este senki egy szót sem szólt...

A másik. Napirenden volt a civódás a megélhetés miatt. Bár mindketten dolgoztunk, a pénz úgy is kevés volt. Az anyósom szájából mást nem is hallottam, csak megalázó mocskos szavakat. Ha szóltam valamit, Mária letorkolt, mint egy kisgyereket. Egy napon úgy éreztem, betelt a pohár.

*Megmondtam Máriának, hogy nem bírom tovább, vagy befogja az anya száját, vagy szedem a sátorfámat... A szemembe nevetett. Azt mondta, megátkozta azt a napot, amikor a feleségem lett, de az(t), amikor elmegyek, meg fogja áldani...*

*Nem mentem el, de a versírásba menekültem. Úgy kapaszkodtam bele, mint a fuldokló a szalmaszálba. Írtam. Soronként raktam magam köré azt a bástyát, ami megvéd a rúgásoktól; naponta épült az a világ, ami csak az enyém volt, ahol megtaláltam magamat, amely engem is emberi rangra emelt.*

*Bódító megsejtéseket éreztem a lelkemben és erőt. Talaj volt a lábam alatt, előttem út. Írtam! De micsoda körülmények között. Anyósom éjjel elfújta az orrom előtt a lámpát, mivelhogy a petró az övé volt, Mária firkálgatásnak tartotta az egész dolgot. De én azért csak írtam... Többé már nem kerestem magam a feleségem lelkében(...)*

\*

**KOVÁCS VILMOS**

## **AZ ÉN HAZÁM**

*[Az én] hazám az a sáros kis falu,  
[bol] – ha van eső – már bőven van kenyér,  
[bol] rövidebb lett a Miatyánk, hosszabb a nóta,  
[és] kézfogáskor pubább a tenyér.*

*Az én hazám az a lázas nagy város,  
bol a cárok gőgös napja lebukott véresen,  
s először harsant világgá a törvény:  
annak van több joga, aki ébesebb.*

*Az én hazám az a tenyérnyi kis ország,  
bol legolcsóbb volt mindig a vér,  
mely a legtöbb vámot fizette mindig,  
ha új utakra tért.*

*Az én hazám a szent örök város is,  
bol romjaival hivalkodik a múlt,  
abol születnek még újbitű Nérók  
és Szeneka feje a porba hull.*